

Przedmowa

Przedmiotem niniejszej rozprawy jest charakterystyka konstytucyjnej regulacji funkcjonowania Sądu Najwyższego w obszarze sprawowania wymiaru sprawiedliwości oraz ukazanie wpływu poszczególnych mechanizmów przysługujących najwyższej instancji sądowej na system prawa w Polsce. Głównym zadaniem opracowania jest więc dokonanie dogmatycznej analizy działalności Sądu Najwyższego w odniesieniu do kasacji, wznowień postępowań, środków odwoławczych czy uchwał rozstrzygających zagadnienia prawne, która – ze względu na szerszy kontekst poznawczy – musiała być wsparta prezentacją wymiaru sprawiedliwości od czasów dawnych po obecne, eksploracją zasad sprawowania wymiaru sprawiedliwości i zobrazowaniem całokształtu jego kompetencji, nie tylko w sferze wymiaru sprawiedliwości. Tak określony cel badawczy wyznaczył zarazem zakres pracy.

Wybór tematu z zakresu sądownictwa najwyższego podyktowany był, po pierwsze, faktem, iż problematyka ta cieszy się niewielkim zainteresowaniem prawników, co budzi poważny niedosyt, po drugie zaś, szczególną rolę, jaką ustrojodawca powierzył Sądowi Najwyższemu wśród organów ochrony prawnej i jaką pełni on w życiu publicznym. Zagadnień tych dotyczy bowiem niewielka liczba publikacji zarówno wycinkowych, jak i kompleksowych. Począwszy od rozpoczęcia działalności Sądu Najwyższego 1.9.1917 r. i odzyskania przez Polskę niepodległości 11.11.1918 r., można tu zaledwie wymienić następujące opracowania: *M. Mazur, K. Jankowski, Z. Resich, M. Siewierski*, Dwudziestolecie Sądu Najwyższego w Polsce Ludowej, Warszawa 1966; *S. Włodyka*, Funkcje Sądu Najwyższego, Zeszyty Naukowe UJ, Kraków 1965; *L. Garlicki, M. Rybicki*, Sąd Najwyższy w PRL (red. *M. Rybicki*), Wrocław 1983; *M. Rybicki*, Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w PRL (Geneza, ewolucja, perspektywy), PiP 1980, Nr 5; *S. Kotowski*, Siedemdziesięciolecie Sądu Najwyższego, NP 1989, Nr 4. Natomiast w ostatnich latach została wydana monografia *B. Szmulika* dotycząca tej problematyki (*B. Szmulik*, Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2008). Żadne z tych opracowań nie czyni jednak epicentrum badawczego ze sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez Sąd Najwyższy, co wydaje się pożądane ze względu na specyfikę tego organu ochrony prawnej. Zresztą w kontekście roli, jaką Sąd Najwyższy pełni, wskazać trzeba, iż choć nazywany jest on sądem, w stosunku do pozostałych sądów posiada skrajnie różną regulację i uprawnienia, które są wynikiem złożonych doświadczeń historycznych, uwarunkowań konstytucyjnych i chęci sprostania międzynarodowym standardom, co uwypukla się zwłaszcza w obszarze sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Z tego względu w pracy staram się przedstawić analizowaną instytucję w szerszym kontekście konstytucyjnoprawnym, uwzględniając przy tym kwestię społecznej i prawnomiędzynarodowej ochrony prawa do sądu.

Takie założenia wstępne ukształtowały układ pracy. Składa się ona z sześciu rozdziałów, wprowadzenia oraz podsumowania.

W rozdziale pierwszym dokonałam szczegółowej analizy podstawowych terminów związanych z władzą sądowniczą i wymiarem sprawiedliwości. Wskazałam przy tym równocześnie na cechy odróżniające i stany prawne, w których się one zbiegają. Dokonałam także charakterystyki sądu z punktu widzenia jego właściwości jako organu wymiaru sprawiedliwości, w kontekście funkcji jaką pełni. Ponadto dla pełniejszego zaprezentowania struktury wymiaru sprawiedliwości opisałam poszczególne rodzaje sądów. Znaczną uwagę poświęciłam również omówieniu prawa do sądu, które ma kluczowe znaczenie dla powyższych terminów oraz jego wpływu zarówno na wymiar sprawiedliwości, jak i na władzę sądowniczą.

W rozdziale drugim pracy omówiłam genezę Sądu Najwyższego na ziemiach polskich. W szczególności opisałam czasy najdawniejsze, kiedy to funkcja sądownicza była zastrzeżona wyłącznie dla króla, a następnie przedstawiłam zagadnienia związane z powstaniem, działalnością i upadkiem Trybunału Koronnego. W dalszej części zaprezentowałam organy pełniące rolę najwyższej instancji sądowej w okresie rozbiorów, w czasie odzyskania przez Polskę niepodległości, dwudziestolecia międzywojennego oraz Polski Ludowej. Rozdział ten zwięźliłam zaś zilustrowaniem dokonań „okrągłego stołu” i etapem uchwalenia obecnie obowiązującej ustawy z 23.11.2002 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 499 ze zm.).

W rozdziale trzecim ujęłam zasady rządzące wymiarem sprawiedliwości. Dokonując ich charakterystyki, przyjąłam założenie, iż pomimo tego, że regulują one skrajnie różne obszary sądownictwa, to łącznie tworzą kompatybilną całość, której centrum stanowi zasada niezawisłości sądownictwa, będąca punktem wyjścia dla większości pozostałych zasad. Ponadto istotne dla mnie było wskazanie nie tylko na zasady znamienne dla sądów i sędziów, ale również dla pozostałych uczestników wymiaru sprawiedliwości. Z tego względu znaczące miejsce w tym rozdziale zajmują rozważania dotyczące sądowego wymiaru sprawiedliwości, dwuinstancyjności postępowania i udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości.

W czwartym rozdziale pracy, który stał się centrum rozważań czysto praktycznych rozprawy, zaprezentowałam problematykę kompetencji Sądu Najwyższego. Ukazałam w nim działalność Sądu Najwyższego w sferze wymiaru sprawiedliwości oraz dokonałam analizy środków zaskarżenia, w tym skarg kasacyjnych, kasacji, środków odwoławczych i skarg o wznowienie postępowania, oraz uchwał rozstrzygających zagadnienia prawne. Jednocześnie opisałam, jaki wpływ mają te instytucje na system prawa.

W celu poszerzenia konstytucyjnego kontekstu badanego obszaru w rozdziale piątym zaprezentowałam działalność Sądu Najwyższego niezwiązaną ze sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości, w tym uprawnienia związane z referendum oraz wyborami. Broniałam w nim tezy, zgodnie z którą sprawowanie wymiaru sprawiedliwości i stwierdzanie ważności wyborów oraz referendów to dwie różne kompetencje niezawierające się w sobie. Ponadto wymieniłam czynniki przemawiające za powierzeniem tej ostatniej kompetencji właśnie najwyższej instancji sądowej, a dodatkowo opisałam udział Sądu Najwyższego w poszczególnych procedurach. Analiza przeprowadzona w tym rozdziale w znacznej mierze ma na celu ukazanie ogromu zaufania, jakim ustrojodawca obdarzył

Sąd Najwyższy, powierzając mu kluczowe w zakresie demokratycznego państwa prawnego kompetencje, a tym samym – wskazanie roli, jaką Sąd ten pełni w systemie prawnym. Z tego też powodu w rozprawie pominięte zostały rozważania dotyczące pozostałych kompetencji Sądu Najwyższego, wynikających z innych aktów prawnych niż ustawa zasadnicza. Mowa tu m.in. o uprawnieniach Sądu Najwyższego względem samorządów zawodowych oraz rozstrzygnięciu skarg partii politycznych.

W rozdziale szóstym przedstawiłam zaś problematykę sprawowania wymiaru sprawiedliwości z punktu widzenia nadzoru judykacyjnego oraz w kontekście współpracy z Trybunałem Konstytucyjnym, Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej i Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. W ramach opisywanej sfery nie pominęłam kluczowej kwestii związanej ze sporem Sądu Najwyższego z Trybunałem Konstytucyjnym powstałym w odniesieniu do wyroków interpretacyjnych, a co więcej opisałam wpływ orzecznictwa międzynarodowego na krajowy system prawa.

Opisany obszar wyznaczył zastosowane w dysertacji metody badawcze. Zasadniczą rolę w tym względzie odegrała metoda prawnego dogmatycznego polegająca na analizie jurystycznej obowiązujących rozwiązań prawnych, doktryny oraz orzecznictwa. Niemniej jednak pomocniczo została zastosowana metoda analizy historyczno-prawnej. Przyjęte metody badawcze pozwoliły mi na ukazanie głównie konstytucyjnej roli Sądu Najwyższego i jego znaczenia, co też niestety zmusiło mnie, ze względu na ramy niniejszego opracowania, do pozostawienia na uboczu wielu choć ważnych, to jednak pozakonstytucyjnych kwestii.

W prowadzonych rozważaniach starałam się wykazać słuszność tezy o tym, że system prawa stanowiącego w Polsce wymusza istnienie jednego pryncypalnego organu sądowego, któremu inne sądy będą w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jurysdykcyjnie podporządkowane. Zasadniczym celem działalności Sądu Najwyższego jest bowiem czuwanie nad prawidłową wykładnią oraz jednolitością prawa i orzecznictwa. W mojej ocenie stanowią one kategorie, które obecnie są niezbędne dla realizacji zasady demokratycznego państwa prawnego, równości jednostek wobec prawa, jego pewności i stabilności. Rola, jaką współcześnie odgrywa Sąd Najwyższy, nie ogranicza się wyłącznie do korygowania błędów sądów niższych instancji. Poprzez swoją rangę i profesjonalizm Sąd Najwyższy podnosi poziom prawa w Polsce, a dokonując precedensowych rozstrzygnięć, może nawet wpływać na kształtowanie prawa także na arenie europejskiej. W tym zakresie kluczową rolę odgrywają przede wszystkim uchwały prawne podejmowane przez poszczególne składy Sądu Najwyższego, gdyż to za ich przyczyną i w związku z ich formułą w największym stopniu dochodzi do wpływania na system prawa. Nie oznacza to jednak, że pozostałe instrumenty wymiaru sprawiedliwości, jakimi dysponuje Sąd Najwyższy, pozostają dla systemu prawa obojętne. Potwierdza to chociażby funkcjonowanie i wzrost znaczenia precedensów *de facto*. Z próbą udowodnienia tych tez połączyłam w pracy akjomat skierowany do samego ustawodawcy, mówiący o tym, że ogólność przepisów prawa powinna być w taki sposób naznaczona, by pozwalały one na stosowanie prawa sędziowskiego. Jest to bowiem droga do utrzymania stabilności prawa i zaangażowania Sądu Najwyższego, w wymagających tego przypadkach, do weryfikacji błędnego orzecznictwa sądów niższych instancji. Orzecznictwo Sądu Najwyższego ma być bowiem pewnym wzorcem dla tych sądów, przy czym, co wymaga podkreślenia, wzorcem opartym na autorytecie, nie na obligatoryjności.

Wobec przyjętej głównej tezy badawczej, konieczne stało się ustalenie, czy rozwiązania prawne przyjęte przez polskiego ustawodawcę zapewniają pryncypalność Sądowi Najwyższemu oraz umożliwiają mu czuwanie nad prawidłową wykładnią i jednolitością prawa oraz orzecznictwa, a także czy pozwalają mu na korygowanie błędów sądów niższych instancji, podnoszenie poziomu prawa w Polsce oraz jego kształtowanie na arenie europejskiej. A jeżeli tak, to w jakim stopniu. Niemniej jednak uzasadnienie tej tezy pozwoliło mi na postawienie wielu tez o mniejszym wydzwięku dla niniejszego opracowania, w szczególności mówiących o zawarciu wymiaru sprawiedliwości we władzy sądowniczej, wykonywaniu konkretnych czynności z ramienia wymiaru sprawiedliwości przez trybunały, złożoności prawa do sądu, ciągłej ewolucji Sądu Najwyższego, nadmiernej ingerencji Ministra Sprawiedliwości we władzę sądowniczą, konieczności uzasadnienia niepowołania sędziego przez prezydenta (jego wyłącznej prerogatywy w zakresie tej kompetencji ustrojowej), funkcjonowaniu i rozszerzaniu roli ustrojowej i znaczenia w praktyce precedensów *de facto*, akceptacji orzeczeń interpretacyjnych Trybunału Konstytucyjnego (choć z zastrzeżeniem przeniesienia wykładni przepisu z sentencji do uzasadnienia jako niewiążącej części orzeczenia), posługiwaniu się przez sądy powszechne pytaniem prejudycjalnym w kontekście możliwego odstąpienia od utrwalonej praktyki stosowania przepisu prawa i jego interpretacji przez Sąd Najwyższy, wykorzystywaniu szerokiej interpretacji dokonywanej przez Sąd Najwyższy w ramach pytania prawnego dla przepisów prawa unijnego (tu mowa o niewiążącej interpretacji przepisów w zakresie prawa unijnego, gdyż wiążąca dokonywana jest w ramach pytania prejudycjalnego), zasadności działania instytucji „przedsądu” jako instrumentu ustrojowego stabilizującego dostępność do Sądu Najwyższego (którego nie można traktować jako trzeciej instancji), kluczowej roli uchwał Sądu Najwyższego rozstrzygających zagadnienia prawne i skarg kasacyjnych, a tym samym wtórnej roli w zakresie kształtowania systemu prawa pozostałych instrumentów przysługujących Sądowi Najwyższemu. Oprócz wymienionych tez w opracowaniu znajduje się jeszcze wiele innych, które mam nadzieję, że zachęcą do lektury i skłonią do dalszej dyskusji dotyczącej Sądu Najwyższego.

Niniejsza publikacja stanowi skróconą wersję rozprawy doktorskiej obronionej na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. UW r dr hab. *M. Masternak-Kubiak* oraz recenzowanej przez prof. zw. dr hab. *T. Wiśniewskiego* i prof. UKSW dr hab. *B. Szmulika*. W tym miejscu chciałabym złożyć wyrazy wdzięczności Pani Profesor, która nie tylko służyła mi pomocą, gdy jej potrzebowałam, ale również nakłoniła mnie do przemyślenia wielu na pozór oczywistych zagadnień. Chciałam także podziękować Recenzentom, których uwagi utwierdziły mnie w przekonaniu, iż czas poświęcony rozważaniom naukowym był tego wart. *Last but not least* chciałabym podziękować moim rodzicom Czesławie i Franciszkowi oraz mężowi Mariuszowi za wspieranie mnie każdego dnia we wszystkim, ale przede wszystkim najdroższym synkom – Ksaweremu i Szymonowi, za cierpliwość i wyrozumiałość.

Warszawa 2016

Beata Stępień-Załucka